

เศรษฐศาสตร์และกฎหมายขั้นพื้นฐาน : ตอนที่ 1 ตลาด-กลไกตลาด และการแข่งขัน*

“ทรัพยากรมีจำกัด แต่ความต้องการของมนุษย์มีไม่จำกัด” แนวคิดนี้เป็นรากฐานที่นักเศรษฐศาสตร์ใช้ในการพัฒนาองค์ความรู้ต่าง ๆ ในสาขาวิชาของตน ในขณะที่สาขาวิชากฎหมายมักจะถูกกล่าวถึงว่าเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวกับการผดุงความยุติธรรม การปกป้องสิทธิของประชาชน รวมไปถึงการรักษาศีลธรรมในสังคม สองสาขาวิชานี้จึงมักถูกมองว่าเป็นเรื่องที่อยู่ในโลกคนละใบ แต่ในความเป็นจริง ศาสตร์ทั้งสองแขนงถูกพัฒนาขึ้นมาด้วยคนที่อาศัยอยู่ในโลกเดียวกัน เพื่อดูแลประชาชนในสังคมเดียวกัน การเข้าใจถึงความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงระหว่างองค์ความรู้ของเศรษฐศาสตร์และกฎหมายจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ซีรีย่เศรษฐศาสตร์พื้นฐานสำหรับนักกฎหมาย จึงเกิดขึ้นจากความตั้งใจของผู้เขียนที่ต้องการจะช่วยลดช่องว่าง เชื่อมความเข้าใจและพัฒนาองค์ความรู้ระหว่างวิชาเศรษฐศาสตร์และวิชากฎหมาย

บทความแรกของซีรีย่ จะเริ่มด้วยการกล่าวถึงพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายกับเศรษฐศาสตร์ เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำคัญและบทบาทของกฎหมาย ผ่านมุมมองการทำงานของ “ตลาด-กลไกตลาด และการแข่งขัน” และเพื่อให้ นักกฎหมายและผู้อ่านทั่วไปสามารถเข้าใจเนื้อหาได้ง่ายขึ้น ซีรีย่นี้นี้จึงจะพยายามใช้ศัพท์ทางวิชาการทั้งทางเศรษฐศาสตร์และกฎหมายเฉพาะเท่าที่จำเป็น

ก่อนที่จะไปถึงเรื่อง “ตลาด” ตามนิยามของนักเศรษฐศาสตร์นั้น ขอเริ่มต้นกันที่เรื่องระบบเศรษฐกิจ โดยเฉพาะระบบเศรษฐกิจของไทยว่า มีหน้าตาเป็นอย่างไร และรัฐบาลใช้แนวคิดใดในการกำกับดูแลการทำงาน

ระบบเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจในโลกแบ่งกว้าง ๆ ได้เป็น 2 ชั่ว คือ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม¹

- ในระบบทุนนิยม ภาคเอกชนมีเสรีภาพเต็มที่ในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หรือดำเนินธุรกิจภายในกรอบของกฎหมาย เอกชนสามารถถือครองปัจจัยทางการผลิตได้อย่างเสรี โดยที่ภาครัฐจะไม่เข้าไปแทรกแซงว่าจะต้องผลิตอะไร ผลิตเท่าไร ผลิตอย่างไร และจะต้องตั้งราคา

*นางสาวใจใส วงศ์พิเชษฐ นักกฎหมายกฤษฎีกาปฏิบัติกร กองพัฒนากฎหมาย สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา University of Nottingham (LL.B Hons), Utrecht University (Law and Economics LL.M (Cum Laude))

¹ผู้เขียนขอเลือกใช้ศัพท์ (Terminology) นี้ เนื่องจากน่าจะเป็นศัพท์ที่คุ้นเคยมากกว่าคำว่า “ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด (Market Economy)” และ “ระบบเศรษฐกิจแบบวางแผนจากส่วนกลาง (Command Economy)”

อย่างไร ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมจึงทำให้เกิดการแข่งขัน (competition) และทำให้เกิดกลไกตลาด (Market) ในการจัดสรรทรัพยากรและกำหนดราคาของสิ่งของหรือบริการ เนื่องจากเศรษฐกิจแบบทุนนิยมจะปล่อยให้ตลาดเป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจ อีกชื่อหนึ่งของระบบนี้ก็คือ ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด หรือ Market Economy นั่นเอง

- ในระบบสังคมนิยมแบบแท้ ๆ (หรืออาจรวมไปถึงระบบคอมมิวนิสต์) การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกด้านจะมาจากภาครัฐเท่านั้น ภาครัฐจะเป็นผู้ควบคุมปัจจัยการผลิตและเป็นผู้ผูกขาดการผลิต เอกชนจึงไม่มีเสรีภาพในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจหรือดำเนินธุรกิจใด ระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมจึงจะไม่มีการแข่งขันเพราะรัฐเป็นผู้ผูกขาดแต่เพียงผู้เดียว และไม่มีกลไกตลาดในการกำหนดราคาเพราะมีรัฐเป็นผู้กำหนดราคาแล้ว อีกชื่อหนึ่งของระบบนี้ก็คือ ระบบเศรษฐกิจแบบวางแผนจากส่วนกลาง หรือ Command Economy เนื่องจากรัฐเป็นผู้ขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจเองแทบจะทั้งหมด

ดังนั้น การจะวิเคราะห์ว่าระบบเศรษฐกิจของประเทศมีลักษณะใด จึงต้องพิจารณาใน 2 ส่วน คือ (1) เสรีภาพของเอกชนในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และ (2) ความสามารถของรัฐในการเข้ามาแทรกแซงการดำเนินกิจกรรมเหล่านั้น โดยในปัจจุบัน ไม่มีระบบเศรษฐกิจของประเทศใดที่เป็นทุนนิยม 100% หรือสังคมนิยม 100% แม้แต่ระบบเศรษฐกิจของรัฐที่ประกาศตนเป็นคอมมิวนิสต์ เช่น สาธารณรัฐประชาชนจีน หรือสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ก็ล้วนมีลักษณะความเป็นทุนนิยมปะปนอยู่ในระบบบางส่วน ประเทศส่วนใหญ่ในโลกนี้จึงใช้ระบบเศรษฐกิจ **แบบผสม** ซึ่งจะแตกต่างกันเพียงแค่ว่า จะเอนเอียงไปทางลักษณะทุนนิยมหรือสังคมนิยมมากกว่ากัน ดังนั้น ลักษณะเด่นของระบบเศรษฐกิจแบบผสม คือ ภาคเอกชนมีเสรีภาพเต็มที่ในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสามารถถือครองปัจจัยทางการผลิตได้อย่างเสรี แต่รัฐก็สามารถเข้าแทรกแซงการแข่งขันหรือการทำงานของกลไกตลาดได้เมื่อมีเหตุจำเป็น ทั้งนี้ “เหตุจำเป็น” ที่รัฐจะสามารถเข้าแทรกแซงได้คืออะไรจะแตกต่างกันไปตามแต่มุมมอง วัฒนธรรม และค่านิยมของแต่ละประเทศ

ระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยนั้นก็เช่นกัน เป็นแบบผสมเช่นเดียวกัน กล่าวคือ เอกชนมีเสรีภาพในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจมาก และสามารถเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตได้ ยกเว้นแค่เฉพาะบางกิจกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับความเป็นขั้นพื้นฐานหรือที่มีผลกระทบต่อส่วนรวมมาก เช่น ระบบสาธารณสุข (การประปาและการไฟฟ้า) การขนส่งสาธารณะ หรือการปิโตรเลียม ดังนั้น ระบบเศรษฐกิจของไทยนอกจากจะมีทั้ง (1) **กลไกตลาด** ในการจัดสรรทรัพยากรและกำหนดราคาสินค้า และ (2) **มีการแข่งขันในตลาด** แล้ว รัฐยังสามารถเข้าแทรกแซงกลไกตลาดได้เฉพาะในกรณีจำเป็น เมื่อเกิดการเอาเปรียบหรือเกิดความไม่เป็นธรรมในกลไกตลาดอีกด้วย

ตลาด-กลไกตลาด

ก่อนที่จะไปถึงคำถามว่า อะไรคือเหตุจำเป็นที่รัฐต้องเข้าแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หรือบทบาทของกฎหมายในมุมมองเศรษฐศาสตร์คืออะไร สิ่งที่จะต้องย้อนกลับมาพิจารณาเป็นลำดับแรกก่อนเสมอ คือ “ตลาด” ว่า ตลาดที่เราากำลังพูดถึงนั้น ขยายอะไร หน้าตาเป็นแบบใด และการทำงานของตลาดเป็นอย่างไร

ตลาด (Market) หมายถึง การตกลงซื้อขายสินค้าหรือบริการ ไม่ใช่เฉพาะสถานที่ที่มีกิจกรรมการซื้อขายเกิดขึ้น แต่หมายถึง **ตัวกิจกรรมการแลกเปลี่ยนซื้อขาย** ที่อาจเกิดขึ้นที่ใดก็ได้ ไม่จำเป็นว่าผู้ซื้อและผู้ขายจะต้องเจอหน้ากัน ตลาดมีส่วนประกอบสำคัญอยู่ 3 ส่วน คือ (1) สินค้า/บริการที่ซื้อขาย (2) อุปสงค์ และ (3) อุปทาน

หากต้องการทราบว่าตลาดทำงานอย่างไร สิ่งที่จะต้องระบุให้ได้เป็นลำดับแรก คือ **ตลาดนี้ซื้อขายอะไร**² อย่างไรก็ตาม วิธีการนิยามตลาดและสินค้า/บริการ มีหลายวิธีและมีรายละเอียดที่เกี่ยวข้องค่อนข้างมากและซับซ้อน ถ้านำมากกล่าวในที่นี้อาจทำให้เป้าหมายการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายและเศรษฐศาสตร์ไขว้เขวได้ ในที่นี้จึงขอสรุปสั้นๆ เพียงว่า ก่อนที่จะเข้าใจว่าตลาดหนึ่งมีกลไกการทำงานอย่างไร จะต้องมีการนิยามสินค้า/บริการที่ซื้อขายในตลาด ที่ถูกต้องชัดเจนเสียก่อน เพราะหากเราไม่ทราบว่าสินค้า/บริการที่มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนนั้นคืออะไร เราจะตอบไม่ได้ว่าผู้ขายและผู้ซื้อคือใครบ้าง

■ **อุปสงค์ (Demand)** หากใช้ภาษาง่าย ๆ ก็คือ ความอยากซื้อสินค้าและมีกำลังพอที่จะซื้อสินค้านั้นได้จริง ๆ แต่ถ้าให้อธิบายตรงตามวิชาเศรษฐศาสตร์ อุปสงค์ จะหมายถึง **จำนวนของสินค้าที่ผู้บริโภคอยากซื้อและมีกำลังซื้อได้ในราคาใดราคาหนึ่ง ณ เวลาใดเวลาหนึ่ง (at a given price at a given time)**

■ **อุปทาน (Supply)** คือ ความอยากจะขายสินค้านั้นและสามารถขายสินค้านั้นได้จริง ๆ (ผลิตได้จริง/มีของในสต็อก) ถ้าอธิบายตามวิชาเศรษฐศาสตร์ อุปทาน จะหมายถึง **จำนวนของสินค้าที่ผู้ขายอยากขายและสามารถขายได้ในราคาใดราคาหนึ่ง ณ เวลาใดเวลาหนึ่ง**

อุปสงค์และอุปทานจะมีการทำงานที่เกี่ยวข้องกันเสมอ เพียงเพราะอุปสงค์มีปริมาณมากมิได้แปลว่าราคาสินค้าจะเพิ่มขึ้นเสมอไป หรือเมื่อสินค้าราคาแพงขึ้น ก็อาจไม่ได้มีสาเหตุมาจากกำลังการผลิตที่ลดลง ดังนั้น การวิเคราะห์การทำงานของตลาด จึงจำเป็นต้องทราบข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจากทั้งฝั่งผู้ซื้อและฝั่งผู้ขายไปพร้อม ๆ กัน ไม่สามารถพิจารณา 2 ส่วนนี้แยกออกจากกันได้ เนื่องจากการปรับขึ้นลงของราคาสินค้า/บริการในตลาด ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความต้องการของฝั่งผู้ซื้อหรือฝั่งผู้ขายแค่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเท่านั้น เมื่อมีคนอยากซื้อ ก็จะมีคนอยากขาย และเมื่อสองฝ่ายมาพบกันก็จะเกิดการเจรจาต่อรองเพื่อให้ได้สินค้า/บริการในราคาที่รับได้กันทั้งสองฝ่าย ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างสมมุติ “ตลาดเจลล้างมือในยุค Covid-19” เพื่ออธิบายการทำงานของอุปสงค์-อุปทาน โดยหวังว่าจะช่วยให้เห็นภาพการทำงานของตลาดได้ชัดเจนขึ้น ดังนี้

²การหาว่าตลาดซื้อขายอะไร มีชื่อเรียกทางวิชาการว่า การนิยามขอบเขตของตลาด (Market definition) ซึ่งจะอธิบายถึง หลักคิดและวิธีการวิเคราะห์ การกำหนดคำจำกัดความให้แก่สินค้า/บริการที่ซื้อขายในตลาด การกำหนดค่านิยามของสินค้าในตลาดเป็นหนึ่งในหัวใจสำคัญของกฎหมายการแข่งขันทางการค้า แต่เนื่องจากเป็นหัวข้อที่มีเนื้อหาค่อนข้างซับซ้อนและมีรายละเอียดที่เกี่ยวข้องมาก หากต้องการรายละเอียดเพิ่มเติมสามารถศึกษารายละเอียดเบื้องต้นได้จาก OECD, “Policy Roundtables: Market Definition” (2012) <<http://www.oecd.org/daf/competition/Marketdefinition2012.pdf>>

ตลาดเจอล้างมือ ในช่วงปี 2562 ยังไม่มีการระบาดของโรค Covid-19 มีพ่อค้าอยากขายเจอล้างมือและมีเจอลพร้อมขายจำนวนแค่ 10 คน ส่วนผู้บริโภคที่อยากจะใช้เจอล้างมือและพร้อมซื้อเจอล้างมือมีจำนวน 20 คน คนซื้อกับคนขายในตลาดจึงตกลงกันได้ว่า ในปี 2562 จะขายเจอล้างมือขนาด 50 มก. ที่ราคา 65 บาท นี่คือนราคาที่พ่อค้าจะสามารถผลิตเจอล้างมือออกมาขายได้พอดีกับปริมาณที่ผู้บริโภคต้องการจะซื้อ จุดนี้ คือ “จุดดุลยภาพ” ในช่วงปี 2562

ในปี 2563 เกิดการระบาดของ Covid-19 ไปทั่วโลก ใคร ๆ ก็ต้องการเจอล้างมือ จำนวนคนที่ต้องการซื้อเจอล้างมือเพิ่มขึ้นเป็น 200 คน แต่พ่อค้าเจอล้างมือที่มีอยู่ในตลาดแต่เดิมนั้น มีอยู่แค่ 10 คน กำลังการผลิตในตลาดจึงปรับตัวไม่ทัน เจอล้างมือจึงกลายเป็นของหายาก และมีราคาต่อขวด 50 มก. พุ่งสูงขึ้นเป็น 160 บาท ราคานี้สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันของอุปสงค์ในตลาด แต่ยังไม่ใช้ราคาจุดดุลยภาพ เพราะใน 200 คนที่อยากซื้อเจอล้างมือ ไม่ใช่ทุกคนจะมีกำลังซื้อในราคาที่สูงขนาดนี้ได้ และสินค้าที่สามารถขายได้ราคาดีขนาดนี้ก็ย่อมกลายเป็นจุดดึงดูดให้พ่อค้าแม่ค้าหน้าใหม่หลายรายเข้ามาลองผลิตเจอล้างมือขายเช่นกัน ช่วงเวลานี้ ตลาดยังไม่มีจุดดุลยภาพ อุปสงค์และอุปทานกำลังอยู่ในขั้นตอน “เจรจาต่อรองราคา” กันใหม่ เนื่องจากปริมาณเจอล้างมือที่พร้อมขายมีไม่พอกับความต้องการซื้อในตลาด

จุดดุลยภาพ หรือ Equilibrium ที่จะเกิดขึ้นใหม่ สำหรับตลาดเจอล้างมือ ในปี 2563 ในความเป็นจริงแล้ว มีแนวโน้มที่ราคาจะลดลง โดยอาจจะลงไปถึงขวดละ 50 บาท ถูกกว่าราคาในปี 2562 เพราะตลาดของเจอล้างมือมีขนาดใหญ่ขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคที่เพิ่มมากขึ้น ผู้ผลิตที่มีอยู่เดิมก็มีแรงจูงใจให้ลงทุนขยายกำลังการผลิต และยังมีพ่อค้าแม่ค้ารายใหม่เข้ามาแข่งขันขายเจอล้างมือเพิ่มขึ้นถึง 40 ราย กลายเป็นว่าในตลาดตอนนี้ มีมากถึง 50 คนที่พร้อมผลิตและจำหน่ายเจอล้างมือ ดังนั้น ราคา 50 บาทที่เกิดขึ้นใหม่นี้ ก็คือราคาที่ทั้งคนที่อยากซื้อและคนที่อยากขายพอใจ และนี่คือจุดดุลยภาพใหม่ของตลาดเจอล้างมือ ในปี 2563 กล่าวคือ ณ ราคา 50 บาท พ่อค้าในตลาดจะสามารถผลิตเจอล้างมือออกมาขายได้ในปริมาณที่พอดีกับจำนวนที่ผู้บริโภคต้องการจะซื้อ

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่า “จุดดุลยภาพ” คือค่าที่ใช้เรียก **สถานะของตลาด** ที่มีกำลังในการผลิตสินค้าได้ในปริมาณที่พอดีกับจำนวนที่ผู้บริโภคต้องการจะซื้อ กล่าวคือ ผลิตได้เท่าไรก็ขายได้หมดพอดี สินค้าไม่ล้นตลาดหรือขาดตลาด ทั้งผู้ซื้อและผู้ขายได้สิ่งที่ตนเองต้องการ และพึงพอใจทั้งสองฝ่าย โดยสิ่งที่มักจะใช้อ้างถึงเพื่อชี้ตำแหน่งของจุดดุลยภาพ ก็คือ **ราคาของสินค้า** ดังเช่นตัวอย่างของตลาดเจอล้างมือข้างต้น จุดดุลยภาพของตลาดในปี 2563 คือ จุดที่เจอล้างมือมีราคา 50 บาท หมายความว่า ณ ราคายาวนี้ ตลาดจะสามารถผลิตเจอล้างมือได้ในปริมาณที่พอดีกับความต้องการของผู้บริโภค และดังเช่นตัวอย่างข้างต้น จุดดุลยภาพในตลาดไม่ได้อยู่คงที่ ณ ราคาใดราคาหนึ่งตลอดไป แต่จะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเศรษฐกิจและปัจจัยอื่น ๆ ในสังคมเสมอ ดังนั้นราคาของสินค้าก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามการเคลื่อนไหวของจุดดุลยภาพเช่นกัน ทำให้เมื่อตลาดปรับเข้าสู่จุดดุลยภาพจุดใหม่ สินค้าจึงอาจมีราคาสูงขึ้นหรือลดลงจากราคาเดิมก็ได้

การปรับตัวของตลาดเพื่อไปยังจุดดุลยภาพจุดใหม่ ก็คือกระบวนการ “เจรจาต่อรองราคา” ระหว่างอุปสงค์และอุปทานดังที่กล่าวถึงในตัวอย่างข้างต้น ทว่าการเจรจาต่อรองราคานี้ไม่ได้หมายถึงการประทุพผุดคุดหรือการต่อราคาแบบที่เราพบเห็นในตลาดนัด แต่หมายถึงการทำงานของอุปสงค์และอุปทานในตลาดที่มีลักษณะเป็นการถ่วงดุล push-pull ระหว่างความอยากซื้อและความอยากขาย กระบวนการถ่วงดุลในตลาดเพื่อปรับตัวไปสู่จุดดุลยภาพจุดใหม่ หรือหากใช้ศัพท์ให้ทันสมัย Covid-19 ก็คือการปรับตัวให้ตลาดเคลื่อนไปสู่ “New Normal” นี่คือนี่ที่เรียกว่า “กลไกตลาด” ซึ่งเป็นเครื่องมือปรับเปลี่ยนปริมาณการผลิตและราคาของสินค้าในตลาดให้เหมาะสมกับความต้องการของผู้บริโภคและสภาพการณ์ของเศรษฐกิจและสังคม กลไกตลาดมีชื่อเรียกหลายชื่อภาษาอังกฤษอาจใช้คำรวม ๆ ว่า Market force หรือบางท่านอาจจะคุ้นหูมากกว่ากับคำว่า “the invisible hand” หรือ “มือที่มองไม่เห็น” ของอดัม สมิธ นั่นเอง

การแข่งขัน (Competition)

หากกลไกตลาดมีหน้าที่ในการจัดสรรทรัพยากร การแข่งขันก็มีหน้าที่ทำให้การจัดสรรทรัพยากรนั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เช่นตัวอย่างของตลาดเจลล้างมือข้างต้น พ่อค้าแม่ค้ารายใหม่เห็นโอกาสการทำธุรกิจเมื่อความต้องการเจลล้างมือพุ่งสูงขึ้นในช่วงต้นปี 2563 จึงมีคนเข้ามาแข่งผลิตเจลล้างมือเพิ่มมากขึ้น สินค้านี้ก็ไม่ขาดตลาดอีกต่อไป แคมยังมีหลากหลายยี่ห้อและหลากหลายกลิ่นตามความต้องการของผู้บริโภคในราคาที่ต่ำกว่าเดิมอีกด้วย หากผู้ขายเจลล้างมือยังคงมีแค่ไม่กี่รายเหมือนเดิม พ่อค้าเหล่านี้ก็มีโอกาสที่จะโก่งราคาหรือลดคุณภาพของสินค้าลงเพื่อลดต้นทุน ทำให้ได้กำไรสูงยิ่งขึ้นไปอีก การแข่งขันในตลาดจึงเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมให้ผู้ผลิตผลิตสินค้าให้ได้ตรงตามที่ต้องการด้วยวิธีการที่มีประสิทธิภาพและมีต้นทุนที่ต่ำสุด ในมุมมองของผู้บริโภค ยิ่งตลาดมีการแข่งขันสูงเท่าไร ผู้บริโภคก็จะได้สินค้าที่มีคุณภาพดี ได้ตามที่ต้องการ และอยู่ในราคาที่พอใจ (ถูกลง) มากเท่านั้น

ลักษณะของตลาดที่มีการแข่งขันสมบูรณ์ หรือ Perfect Competition คือ

1. มีผู้ซื้อและผู้ขายเป็นจำนวนมาก ยังมีผู้ผลิตและผู้บริโภคมากเท่าใด โอกาสที่จะมีการผูกขาดอำนาจในการซื้อหรืออำนาจในการขายก็จะยิ่งมีน้อยลงเท่านั้น
2. สินค้าที่ซื้อขายในตลาดมีลักษณะเหมือนกัน (homogeneous)³ คือ ไม่ว่าผู้บริโภคจะเลือกซื้อสินค้าจากผู้ผลิตรายใด ก็จะได้สินค้าที่มีคุณลักษณะเหมือนกัน เช่น ซื้อเจลล้างมือ ไม่ว่าจะยี่ห้อใด กลิ่นอะไร ก็ล้างมือได้สะอาดเหมือนกัน
3. ไม่มีอุปสรรคกีดขวางผู้ผลิตรายใหม่ที่ยอยากเข้าร่วมขายสินค้าในตลาด หรือกีดขวางผู้ผลิตที่อยากออกจากตลาด (no barriers to entry/exit) ตัวอย่างเช่น ถ้าพ่อค้าแม่ค้ารายใหม่

³ในความเป็นจริงแล้ว สินค้าในตลาดหนึ่ง ๆ อาจไม่ได้มีลักษณะเหมือนกันทุกประการ สินค้าบางอย่างอาจสามารถเทียบเคียงหรือใช้แทนกันได้ ตัวอย่างเช่น มะนาว เลมอน และมะขามเปียก ล้วนเป็นส่วนผสมในอาหารที่ให้รสเปรี้ยว การกำหนดคำนิยามของสินค้าในตลาดให้ชัดเจนจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง (สามารถศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมในเชิงอรรถที่ 2)

ไม่สามารถเข้ามาในตลาดเจลล้างมือได้ การแข่งขันในตลาดก็จะถูกจำกัดอยู่เพียงแคระหวางผู้ผลิตไม่กี่ราย ผู้บริโภคก็เสี่ยงกับการถูกหลอก เอาเปรียบ หรือถูกโกงราคามากขึ้น

4. ผู้ซื้อและผู้ขายมีความรอบรู้เกี่ยวกับสินค้า การผลิตสินค้า และสภาพของตลาดเป็นอย่างดี (Perfect Information) ถ้าผู้ซื้อและผู้ขายมีความรู้เหมือนกัน ทั้งสองฝ่ายก็จะมีอำนาจต่อรองเท่า ๆ กัน และทำให้การแข่งขันในตลาดเป็นไปในทิศทางที่ตรงกับความต้องการของผู้บริโภค เช่น ถ้าผู้บริโภคทุกคนดูออกว่าเจลล้างมือยี่ห้อไหนมีแอลกอฮอล์ไม่ถึง 70% ก็จะไม่มีการเลือกซื้อยี่ห้อนั้น ผู้ผลิตที่อยู่ในตลาดก็จะมีแรงจูงใจในการจะนำสินค้าคุณภาพต่ำออกมาขายเพียงเพื่อให้สามารถแย่งลูกค้ามาจากคู่แข่งรายอื่นได้

ลักษณะ 4 ประการข้างต้นนี้ สามารถนำมาใช้เป็นตัวชี้วัดขั้นพื้นฐานได้ว่าตลาดมีลักษณะหรือสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อแข่งขันมากน้อยเพียงใด ตลาดที่มีการแข่งขันสูงมากเท่าใด ยิ่งมีโอกาสขยายตัวมากเท่านั้น การแข่งขันจึงเป็นหนึ่งในปัจจัยที่สำคัญที่จะผลักดันให้ระบบเศรษฐกิจเกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็วและทำให้สามารถพัฒนาได้อย่างก้าวกระโดด

บทบาทของกฎหมายในมุมมองทางเศรษฐศาสตร์

พฤติกรรมการณ์ซื้อขาย พฤติกรรมการณ์บริโภค รวมไปถึงบริบททางสังคมและการเมืองในความเป็นจริงนั้น ไม่ได้มีแบบแผนตายตัว ในโลกความเป็นจริงจึงแทบจะไม่มีตลาดสินค้าหรือบริการใดเลยที่มีการแข่งขันและมีกลไกตลาดที่ทำงานได้อย่างสมบูรณ์แบบตลอดเวลาเหมือนตลาดที่กล่าวถึงในบทความนี้หรือที่เราได้เคยศึกษาจากหนังสือเรียน ตลาดที่มีการแข่งขันแบบสมบูรณ์ และสามารถปรับตัวไปอยู่ในจุดดุลยภาพที่มีกำลังการผลิตเท่ากับความต้องการบริโภคได้ด้วยตัวเอง อยู่เสมอ จึงเป็นเหมือน ideal scenario หรือเป็นเป้าหมาย “ตลาดในอุดมคติ” สำหรับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม กล่าวคือ เป็นความเชื่อว่า ตลาดจะสามารถแก้ไขคลี่คลายปัญหาได้ด้วยตนเอง และทุกคนในระบบเศรษฐกิจก็จะได้ประโยชน์และความพึงพอใจสูงสุดตามที่ตนเองต้องการ แต่ถ้าหากมีเหตุจำเป็นที่รัฐต้องเข้ามาแทรกแซงหรือกำกับดูแล ก็จะต้องเป็นไปในลักษณะที่เป็นการประคับประคองให้ตลาดสามารถทำงานด้วยตนเองตามลักษณะเช่นนี้ได้จริง ไม่ใช่การเข้าไปทำหน้าที่แทนกลไกตลาด

“เหตุจำเป็น” ที่ทำให้รัฐต้องเข้าแทรกแซงการทำงานของตลาดจะแตกต่างกันไปตามแต่มุมมอง วัฒนธรรม และค่านิยมแต่ละประเทศ แต่โดยพื้นฐาน (ทางหลักเศรษฐศาสตร์) แล้วรัฐอาจเข้าแทรกแซงการทำงานของตลาดในกรณีที่เกิดตลาดทำงานติดขัด การแข่งขันทำงานได้ไม่เต็มประสิทธิภาพ เกิดการเอาเปรียบ หรือไม่เป็นธรรม โดยกรณีเหล่านี้ จะมีชื่อเรียกรวม ๆ ว่า ความล้มเหลวของตลาด หรือ Market failures ซึ่งเป็นศัพท์ทางเศรษฐศาสตร์ที่ใช้กล่าวรวมถึงเหตุการณ์หรือปัญหาต่าง ๆ ที่ทำให้ตลาดไม่สามารถทำงานได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ หรือทำให้การแข่งขันในตลาดติดขัดหรือไม่สมบูรณ์

ดังนั้น เมื่อตลาดทำงานล้มเหลว สิ่งที่รัฐในระบบเศรษฐกิจแบบผสมหรือแบบทุนนิยมทำได้ก็คือ การเสนอนโยบายหรือออกกฎหมาย เพื่ออำนวยความสะดวกให้กลไกตลาดสามารถทำงาน

และปรับตัวเข้าสู่จุดดุลยภาพได้เองอย่างที่ควรจะเป็น เพื่อวางกฎเกณฑ์การแข่งขันในตลาดเพื่อป้องกันการเอารัดเอาเปรียบ หรือเพื่อบรรเทาและป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างการทำงานของกลไกตลาด ตัวอย่างเช่น การออกประกาศให้เจอล้างมือและหน้ากากอนามัยเป็นสินค้าควบคุมเพื่อห้ามไม่ให้กักตุนสินค้า และทำให้สามารถตรึงราคา⁴ ไม่ให้พุ่งสูงเกินไปในระหว่างที่ตลาดกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงฉับพลันจาก Covid-19 ในมุมมองของเศรษฐศาสตร์ กฎหมายจึงมีบทบาทเป็น**เครื่องมือ**สำคัญอย่างหนึ่งของรัฐ ในการเข้าแทรกแซงการทำงานของตลาดในยามที่ตลาดทำงานได้ไม่เต็มประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ดี การตัดสินว่าปัญหาใดต้องการการกำกับดูแลจากรัฐ และการตัดสินว่ารัฐจะสามารถเข้าแทรกแซงการทำงานของตลาดได้ในระดับใดบ้าง ไม่ใช่ดุลพินิจของรัฐเพียงฝ่ายเดียว แต่ควรจะต้องขึ้นอยู่กับการยอมรับและการยินยอมจากผู้ผลิตและผู้บริโภคในตลาดนั้นเป็นสิ่งสำคัญ เพราะหากการแทรกแซงของรัฐมีมากเกินไปจนมีความจำเป็น มีการออกกฎหมาย หรือการพัฒนานโยบายที่แก้ปัญหาไม่ตรงจุด รัฐและนโยบายของรัฐอาจกลายเป็นผู้ก่อปัญหาในการทำงานของตลาดเสียเอง (Regulatory failures)

การรับรองสิทธิต่าง ๆ ของสมาชิกในสังคม การผดุงความยุติธรรม หรือการรักษาศีลธรรมในสังคม ล้วนเป็นบทบาทของกฎหมายที่มีความสำคัญไม่แพ้กับการกำกับดูแลระบบเศรษฐกิจ และเหตุผลการออกกฎหมายเหล่านี้ก็มิอาจใช้หลักการการทำงานของตลาดหรือเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์มาสนับสนุนได้เสมอไป แต่การออกกฎหมายไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใด ล้วนส่งผลกระทบต่อการทำงานของกลไกตลาดทั้งสิ้น ดังนั้น ความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายและเศรษฐศาสตร์จึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เนื่องจากสองสาขาวิชานี้ นอกจากจะช่วยให้เราสามารถเข้าใจต้นเหตุของปัญหา และผลกระทบที่เกิดขึ้นแล้ว ยังจะช่วยให้เรามองเห็นถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการกระทำของเราเองอีกด้วย

ตอนต่อไปของซีรีส์ เศรษฐศาสตร์และกฎหมายขั้นพื้นฐาน จะเล่าถึงตลาดในโลกความเป็นจริงว่า ตลาดที่ทำงานล้มเหลวนั้น มีอยู่ที่ประเภท แต่ละประเภทมีหน้าตาเป็นอย่างไร และกฎหมายจะสามารถเข้าไปช่วยป้องกัน แก้ไข หรือบรรเทาผลกระทบที่เกิดขึ้นได้อย่างไรบ้าง

⁴การแทรกแซงด้วยวิธีการกำหนดราคาราคาสินค้า หรือ Price caps มักจะใช้ในตลาดของสาธารณูปโภคและการโทรคมนาคมเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากเป็นตลาดที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว ในตลาดที่โดยปกติแล้วเป็นตลาดที่ค่อนข้างเสรี เช่น ผลผลิตทางการเกษตร วิธีการนี้ยังคงเป็นที่ถกเถียงกันทางวิชาการว่า แท้จริงแล้วเป็นวิธีการแก้ปัญหาหรือเป็นการสร้างปัญหาขึ้นมาใหม่ ศึกษาเพิ่มเติมได้ที่ J Baffes and J Meerman, "From Prices to Incomes: Agricultural Subsidization without Protection?" (1998) The World Bank Research Observer 13.2, 191-211. < <https://academic.oup.com/wbro/article-abstract/13/2/191/1688283>>

อ้างอิง

1. Cabral, L. M.B., *Introduction to industrial organization* (MIT press 2017).
2. Decker, C., *Modern economic regulation: an introduction to theory and practice* (Cambridge University Press 2014).
3. Whish, R. and David, B., *Competition law* (Oxford University Press 2015).
4. ธรรมนิตย์ สุมนต์กุล, *กฎหมายกับเศรษฐศาสตร์: กฎหมายทรัพย์สิน สิทธิญา ละเมิด และ สิ่งแวดล้อม* (วิญญูชน 2559)